

БИТВА НАД БУГОМ ПЕРЕД 900 РОКАМИ (22 ЛИПНЯ 1018)

Дня 22 липня 1918 минає рівно 900 (дев'ятсот!) літ від першої історичної битви на ріці Бугі. Першої в сім розумінню, що вона перша названа й переказана нам докладніше історичними джерелами. І годі собі подумати більше підходячого ювілею сеї події, як саме сьогодні. Перед чотирма і трьома роками Буг згадувався у безлічі воєнних повідомленнях генеральних штабів: австро-угорського і німецького з одного, російського з другого боку, та ще й тепер не належить він до історичного інвентаря; справа ріки Буг ще сьогодні актуальна і нерозв'язана, а від дня 9 лютого 1918 дуже пекуча й небезпечна: де має бути границя між двома, завдяки воєнному генієві Германії воскресшими, державами – українською і польською? Над рікою Бугом билися дуже часто українці з поляками; і тут же, саме в Бересті, мирилися вони звичайно. Останній Берестейський мир був знаком української перемоги: українсько-польська державна межа має бути проведена на вододілі Бугу і Вепра. Чи вдасться українцям удержати

сей здобуток? – питаємо щодня не без жури, розуміючи, що тут у грі щось далеко більше, як політична приналежність кількох тисяч кв. км. Значить – битва на Бугі ще не скінчена, вона ведеться дальше до остаточного порішення...

І в р. 1018 рішалось на Бугі недалеко Берестя щось більше як само питання, кому має належати Забужжя (т. зв. Червенські городи), тільки яким шляхом має піти дальший політичний розвиток Східної Європи. В сім саме головна історична аналогія між обома моментами, відділеними 30 людськими поколіннями. Поза тим обі сцени багато відрізняються поміж собою. Та потребуємо уявити собі політичну ситуацію з перед дев'яти віків.

Дня 15 липня 1015 р. умер в Києві володар Східної Європи, руський князь Володимир В[еликий]. Умер доволі несподівано, не розпорядивши зовсім, яке має бути відношення його численних (12-ти від 6-ти жінок!) синів до держави. Звісно, що в ранніх середніх віках справа наслідства була найважливішим і найтруднішим державно-правним

питанням, задля якого пролилися цілі ріки крові, через яке одні держави розпадалися і гинули, інші повставали і поширялися, доки життя не принесло емпіричним шляхом розв'язки у формі виборнонимонархів або наслідства по первородству. Трудність лежала головно в сім, що на право панування в державі дивилися тоді як на приватне право, а на державу як добро цілого пануючого роду. Коли ж дуже рано відчуту неохоту до механічного поділу держави, ратовано цілість її або сим, що князь за життя іменував свого наслідника, або правом чергового старшинства т. зв. сеніорату. Та так було лиш в теорії, на ділі ж справа звичайно рішалася силою, у формі відповідній духові часу і культурному розвиткові громадянства: якщо слабший або побитий противник не спасся утечею в чужі краї, то тратив щонайменше очі (сліпий монарх – се щось неможливе в тих часах!), звичайно – життя. Одним словом: ніж був доповненням і коректором недостаточного права. Сам Володимир уживав був його з успіхом проти брата Ярополка і родича Рогволода, подібно як робили тодішні князі польські, чеські, угорські й ін., одначе, певно, не бажав собі, щоби його сини вступали у ті самі сліди. Пізніше говорено, що він хотів іменувати князем всеї Руси одного з наймолодших, вже по хрещенню уроджених синів, а саме Бориса, який дістав був від батька в управу Ростов над Волгою, одначе смерть прийшла скор-

ше, заки міг перевести сей (будь-що-будь: дуже невдатний) намір у діло.

У хвилі смерти Володимира був найстарший з живих ще синів його Святополк у Києві і маючи деяких прихильників серед княжої дружини, сів на батьківськiм столі. Він одержав був від батька Турівську волость (Полісся), оженився з дочкою польського Болеслава Хороброго, та 1013 р. попав у якийсь конфлікт із батьком (мабуть, незадоволений волостью хотів поширити її на цілу західну Україну, а може й Київ), за се був ув'язнений разом із жінкою і єпископом німцем Райберном, одначе за інтервенцією Болеслава – мабуть, не зовсім непричасного до діла – наступила між ними поверховна згода. Сей бунт був вимірений і против молодших братів, тому-то між ними піднялася зараз опозиція против укняження Святополка в Києві. Та сей ділав швидко. Ще заки противники могли порозумітися з собою, убили Святополкові посіпаки Бориса, Гліба муромського і Святослава деревського (легенда, що сей останній убитий у Скільських горах, без історичної вартості, окрім факту, що він згинув утікаючи на Угорщину).

Та найтяжчий противник сидів в Новгороді, Ярослав. Він також був забунтував против батька (смерть постигла Володимира серед обопільних приготувань до війни) і був не менше амбітний і безоглядний, як Святополк. На вість про події на Україні він обер-

нувся до новгородян за підмогою. Вже тоді зазначилася виразно племінна ненависть півночі до півдня, Московщини до України. Новгородці зрозуміли, що рішається питання єдності всеї Руської держави, яка їм з економічних мотивів лежала дуже на серці, і хоч саме тоді терпіли від Ярославських жорстокостей, підперли його дуже енергійно і взагалі давали ініціативу і вели перед у дальшій боротьбі. Маючи поміч Новгорода і спровадивши нові варязькі полки з-за моря, відкинув Ярослав проект порозуміння із Святополком і рушив весною 1016 р. на Україну. Момент був для Ярослава дуже корисний. Тесть Святополка, польський князь Болеслав, був тоді у війні із своїм ленним зверхником римсько-німецьким цісарем Генріхом II і не міг дати помочі зятеві. Все ж таки Святополк вийшов Ярославові назустріч і коло Любеча над Дніпром у Чернігівщині прийшло до битви, де завдяки завзятості новгородян Ярослав переміг, а вслід за сим узяв Київ, пограбив його і сів на батьківським столі.

Святополк подався до тестя у Польщу, одначе Болеслав не міг, задля війни з Німеччиною, дати йому негайної помочі, тим більше, що Ярослав нав'язав зносини з цісарем і навіть ходив походом на Польщу (через Берестє). Що тільки на поч[атку] 1018 р. помирився Болеслав із Генріхом і заопікувався зятем. Він зложив кількатисячну армію з поляків, німців, угрів та печенігів (сих приєднав Святополк) і

рушив на схід. Ярослав вийшов з новгородянами, киянами і варягами назустріч і ждав під Берестям, щоб не дати противникам перейти через Буг. Дня 22 липня станули оба ворожі війська проти себе; розділяла їх ріка. Почалося від звичайних тоді (як у Гомера) язикових перестрілок, причім один із Ярославових воєвод кормилець Будий їздив здовж берега і глузував грубо з Болеслава, великого тілом і тяжкого (на коні міг сидіти лише з трудом) та заповідати, що "ось то ми патином розпоремо твоє грубе черево". Спалахнув гнівом Болеслав, досяг коня і кинувся через ріку, а за ним його військо. Ярослав не сподівався ще переправи і не був готовий, тому військо його пішло врозсіпку, а він сам тільки з чотирма вояками опинився у Новгороді і хотів утікати за море, тільки новгородці здержали його.

Без перепони дійшли побідники до Києва 14 серпня, де прийнято їх із великими почестями, митрополит вийшов на зустріч і т. ін. (легенда про те, як Болеслав ударив мечем у Золоті Ворота, історично безвартна). Болеслав відправив частину війська назад, а сам із другою частиною лишився у Києві зо два місяці, помагаючи зятеві в нав'язанню дипломатичних зносин із Візантією і Німеччиною, опісля з багатою добиччю і дарами (м[іж] і[ншим] з сестрою Ярослава) повернув у Польщу, забираючи по дорозі – мабуть, за згодою Святополка – Червенські городи, себто край на лівім боці Бугу, а може

й Перемишль та інші города по Сяну. Сі землі оставали при Польщі 12 літ.

Політичний наслідок битви над Бугом зводився до того що 1) Руська держава розпалася на північну і полудневу; 2) полуднева утратила західні окраїни у користь Польщі; 3) до власті на Україні приходив князь, прихильний західній християнській церкві. Як бачимо, зосереджувалися тут головні проблеми української історії: боротьба з єдністю “русскої землі”, боротьба з Польщею за пограничні землі, антагонізм обох Церков тоді ще дуже незначний. Доволі їх назвати, щоб уявити собі всю вагу політичної ситуації по битві над Бугом й евентуальні наслідки, якби сей стан був укріпився на довший час.

Та се була тільки одна з химер історії. Ярослав, підбиваний новгородцями, відкинув мирові пропозиції Святополка і рушив зимою 1018/19 вдруге на Київ і то так не-

сподівано, що Святополкутік до печенігів і при їх помочі звів 1019 р. цілоднєвну криваву битву над р. Альтою, яка закінчилася перемогою Ярослава. Суперник подався на захід та в дорозі погиб, мабуть, з варязьської руки. Ярослав по сій новій перемозі сівера над югом сів вдруге на батьківськїм столі, привернув єдність руської землі і єдність руської церкви; процес відкремлювання півдня і сформування української народности був зупинений на довший час. Подбав Ярослав і про традицію будущих поколінь: Бориса і Гліба канонізовано, а пам'ять Святополка проклято (“окаянний”). Правда завсїди по боці сильніших; якби не воєнна невдача, даровані були б Святополкові його жорстокості, як їх даровано десяткам і соткам середньовічних князів і королів.

Опубліковано зоза: “Діло”. Львів, 1918. Число 163. С. 2-3.